

Вадим Волощук,

полковник, командир 1129 зенітного ракетного Білоцерківського полку, слухач Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4385-6893>

Катерина Заєць,

кандидат юридичних наук

Юлія Муравська,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності Західноукраїнського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9695-1075>

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Наукова стаття присвячена дослідженню питання історичних аспектів і розуміння становлення та реалізації національної безпеки як інструмента збереження української державності. Актуальність даного дослідження зумовлена величезною базою наукових та нормативно-правових напрацювань, які характеризуються безсистемністю та суперечливістю, що негативно позначається на досягненні цілей національної безпеки.

Метою даної статті є дослідження проблематики визначення «національної безпеки України», її впливу на формування політики та на сукупність напрямків діяльності держави.

Основними результатами дослідження є аналіз процесу докорінної зміни тлумачення національної безпеки України у нормативно-правових актах, пропонування власного визначення даної дефініції з врахуванням пріоритетності захищеності людини. Обґрунтовано ризики, які виникають при зміщенні акцентів захищеності на державу, що насправді робить національну безпеку менш ефективним інструментом збереження державності.

Ключові слова: національна безпека, державна безпека, воєнна безпека, нація, держава, захищеність, безпека, нормативно-правові акти з питань національної безпеки України.

Voloshchuk V., Zayets K., Muravska Y

National security as a tool for preserving Ukrainian statehood

The article is devoted to the study of historical aspects and understanding of the formation and implementation of national security as an instrument for preserving Ukrainian statehood. The relevance of this study is due to the vast base of scientific and regulatory developments, which are characterised by unsystematic and contradictory nature, which negatively affects the achievement of national security goals.

The purpose of this article is to study the issues of defining «the national security of Ukraine», its impact on policy-making and the totality of the State's activities.

The main results of the study are an analysis of the process of fundamental change in the interpretation of Ukraine's national security in legal acts, and the author's own interpretation of this definition with due regard for the priority of human security. The author substantiates the risks arising from the shift in the emphasis of security to the state, which actually makes national security a less effective tool for preserving statehood.

The implementation of security during the war has radically changed the hierarchy of interests to be protected, which is primarily evident from the legislative definition of «national security of Ukraine». Whereas previously the legislator prioritised the interests and rights of individuals, then society and the state, now we see a tendency to emphasise the interests of the state. We consider this a rather worrying sign. In practice, it is quite obvious that the role of each individual citizen in ensuring national security remains undisputed. Volunteer fighters, volunteers, ordinary Ukrainians, who directly assumed responsibility for Ukraine's national security, realising the significance of the risks, approve this.

Scientists who study the issues of Ukraine's national security from a historical perspective, the process of its formation and further implementation, can achieve a change in the definition of «Ukraine's national security» in the relevant legislative act with an indication of the protection of human beings first and foremost. That will eliminate legal conflicts and facilitate the effective implementation of the law.

So, in the historical context, Ukraine's national security as a tool for preserving statehood can be viewed in two ways. Thus, before the Russian aggression against Ukraine, the problem of national security was a formal approach to achieving security goals. As a result, national security failed to become an effective tool for preserving statehood and the entire spectrum of legal values. On the other hand, with the outbreak of war, the legislator decided to adopt a new law that uses a different approach to the definition of national values in regulating relevant legal relations, shifting the emphasis from the individual to the state, which is evident from the very definition of «national security of Ukraine». Undoubtedly such a position does not contribute to the achievement of the goal of national security and should be revised with due regard to the relevant comments made by scholars.

Keywords: national security, state security, military security, nation, state, security, security, regulatory legal acts on national security of Ukraine.

Постановка проблеми. У зв'язку з війною на проблемі національної безпеки України сконцентрована увага практично всієї міжнародної спільноти. Це може посприяти тому, що питання національної безпеки перестане бути на рівні законотворчої діяльності і захищеність життєво важливих інтересів та збереження української державності врешті-решт стане реаліями нашого життя. Актуальним питанням залишається чіткість та єдність нормативно-правової бази у сфері національної безпеки, узгодженість її з міжнародним правом. Зміщення пріоритетів захищеності з людини на державу не може бути виправдане війною та розглядатися як більш дієвий інструмент збереження державності. Історичний досвід свідчить, що пріоритетність держави, чи у воєнний, чи у мирний час, спричиняє лише втрату цінності життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на актуальність даної проблематики, національна безпека України є об'єктом дослідження науковців різних предметних областей освіти і науки. Богданович В. Ю., Гордієнко С. Г., Дзьобань О. П., Кириленко В. І., Куц Г. М., Мандрагеля В. А., Марутян Р. Р., Павленко В. П., Рябовол Л. Т., Ситник Г. П., Смолянчук В. Ф., Турченко О. Г., Устименко О. В., Шипілова Л. М. – лише нечисленна кількість науковців, які роблять свій внесок у дослідження питання національної безпеки. Незважаючи на те, що вчені погоджуються у цінності національної безпеки як інструменту захищеності людини, суспільства та збереження держави, а також на нормативно-правове врегулювання питання національної безпеки України, існує чимало суперечностей як в самій законодавчій базі, так і серед поглядів науковців щодо питання пріоритетності, напрямів розвитку та реалізації національної безпеки.

Метою дослідження є аналіз підходів нормативно-правового тлумачення національної безпеки України, вплив такого тлумачення на спрямованість та визначення політики держави щодо захищеності інтересів людини і громадянина, суспільства, держави, з'ясування ризиків, які спричиненні неузгодженістю нормативно-правової бази, та надавання пропозиції для усунення спричинених колізією проблем, щоб національна безпека стала дієвим інструментом захищеності інтересів кожного українця зокрема, та збереження української державності загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті історичного розвитку національна безпека України, як наукова категорія, і як соціально політичне явище, зазнала чималих трансформацій. Період становлення поняття національної безпеки України, з часу проголошення незалежності країни до нормативно-правового визначення відповідного терміну, детально досліджений у роботі Турченко О. Г. та Груценка Ю. І. [16].

Актуальним залишається питання генезису визначення національної безпеки України в нормативно-правових актах. Для дослідження цього процесу слід насамперед розібратися з понятійним критерієм. Доцільно відштовхуватися від визначення «національної безпеки України», яке закріплене в Законі України «Про національну безпеку України». Так, відповідно до п. 9. ч. 1 ст. 1 Закону «...національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [11].

Також у цьому Законі витлумачено терміни «воєнна безпека», а саме: «...захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз», та «державна безпека» – «...захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво

важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру». Дані дефініції вже були предметом дослідження у роботі Куца Г. М., який відзначив «паритетну конфронтантність поняття «державна безпека» з концептом «воєнна безпека» та її відсутність у взаємовідношенні ідеологем національної безпеки та державної безпеки» [7]. Також визначено, що категорії «національна безпека» та «державна безпека» за своєю сутністю є досить спорідненими. Крім того, концепт «національної безпеки» розглядається як поняття узагальнююче порівняно з категорією «державної безпеки» [8]. Аналогічно вважають Турченко О. Г. та Груценко Ю. І., розглядаючи зазначені категорії як «ціле і складник» [16].

У свою чергу Богданович В. Ю., Воронович Б. О. та Марко Є. І. вважають, що воєнна безпека є структурним елементом національної безпеки [2].

Отже, і зі змісту самого Закону України «Про національну безпеку України», і з наведеної думки науковців, можна зробити висновок, що складовими частинами національної безпеки є воєнна безпека та державна безпека.

Повертаючись до тлумачення даних дефініцій, які наведені в зазначеному Законі, не можемо не звернути увагу, що критерієм їх розрізнення є саме наявність чи відсутність воєнного часу, тоді як інтереси, які підлягають захисту залишаються фактично ідентичними. Викликає занепокоєння відсутність у всіх наведених визначеннях будь-якої згадки про інтереси людини як об'єкт захищеності. Варто погодитися, що у воєнний час пріоритетність питання збереження державності загалом є прийнятним, хоча така позиція ставить під загрозу верховенство прав людини та громадянина, виникає ризик нівелювання демократичних принципів. Однак навіть у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплено принцип відступу держави від своїх зобов'язань. Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 «...під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [5].

Абсолютно доречним було визначення «національної безпеки», наведене законодавцем у Законі України «Про основи національної безпеки України» (чинний в період з 19.06.2003 по 08.07.2018), де йдеться про захищеність насамперед життєво важливих інтересів людини і громадянина, і потім – суспільства і держави [12]. Аналогічний підхід у визначенні «національна безпека» міститься і в Постанові Верховної Ради України «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» (чинний в період з 16.01.1997 по 19.06.2003), де захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз першість надається життєво важливим інтересам особи, тоді суспільства та держави [10].

На принципове зміщення акцентів у розумінні національної безпеки, яке відбулося в Україні звертав увагу і Смолянок В. Ф. Як зазначив вчений, «головним суб'єктом її забезпечення стає сектор безпеки та оборони, що поєднує державні органи управління, державні збройні формування та структури громадянського суспільства, зацікавлені у вирішенні безпекових та оборонних завдань» [14].

Як зазначив Б. Устименко, «поточна позиція державного апарату щодо терміну «національна безпека України» не відображає необхідності першочергового забезпечення захищеності людини як найвищої соціальної цінності в Україні, що не відповідає статті 3 Конституції України» [17].

Серед дискусійних аспектів та застережень, здійснених Українською Гельсінською спілкою з прав людини при аналізі Закону України «Про національну безпеку України», наявна вказівка, що «наведені у законі визначення «воєнна безпека», «державна безпека», «національна безпека» не відповідають ні ст. 3 Конституції України, ні ч.1 ст. 3 зазначеного Закону» [1].

Не відповідає таке визначення національної безпеки України і Стратегії національної безпеки України, де «...людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки» [15].

Погоджуючись із зазначеними зауваженнями науковців, вважаємо нарізною необхідністю привести дефініцію «національна безпека України» у відповідність насамперед з Основним Законом України шляхом наголошення на цінності людини та її безпеки.

Як вважає Павленко Д. Г., Семенюк Ю. В., Лисецький Ю. М., «проблема співвідношення інтересів особи, суспільства й держави в політиці національної безпеки остаточно не вирішена на користь інтересів людини». На їхню думку, це зумовлено тим, що «в системі забезпечення національної безпеки провідну, системоутворювальну роль відіграє держава» [9].

Турченко О. Г. та Груценко Ю. І., дослідивши правове регулювання відносин у сфері забезпечення національної безпеки, зазначили, що «окремі терміни і поняття, що загально використовуються, або не визначаються нормативно-правовими актами, або визначаються по-різному, породжують проблеми тлумачення норм закону, що може призвести до помилок у правозастосовній практиці. Триває дискусія щодо змісту дефініцій «безпека», «національна безпека», «державна безпека» і в науці» [16].

На нашу думку, доцільним і виправданим є наведене в Законі України «Про національну безпеку України» визначення «державної безпеки» та «воєнної безпеки». Однак дефініція «національної безпеки» у такому варіанті, як вона подана в Законі, є неприпустимою, оскільки не відповідає принципам, які є загальноприйнятими як у міжнародному праві, так і в Конституції України, коли «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [6].

Таким чином, дефініцію «національна безпека України» слід визначити як захищеність людини і громадянина, нації та національних інтересів України з метою усунення реальних та попередження потенційних загроз, з одночасним наведенням у тому ж нормативно-правовому акті уточненням, що під національними інтересами України розуміється «державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, безпечні умови життєдіяльності, розвитку та добробуту» [11].

На думку Рябовола Л. Т., «мета функціонування є системоутворюючою складовою системи національної безпеки, і здійснення державної політики з питань національної безпеки має передбачати передусім визначення відповідних цілей» [13]. Тому, погоджуючись з наведеною науковою позицією, вважаємо необхідним у визначенні «національна безпека України» обґрунтувати мету її здійснення.

Щодо нашої пропозиції вказати у визначенні «національної безпеки України» захищеність саме нації, а не суспільства чи народу, то вважаємо це цілком закономірним рішенням. Дискусій щодо терміну «нація» у нашій державі було чимало. Це спричинено історично, внаслідок потреби окупаційної влади заперечувати саме існування нації, перешкоджати процесу націєусвідомлення та націєтворення. Однак становлення нації та формування національної ідентичності є неминучим, єдино, за умови існування підґрунтя для виникнення нації, а саме: спільності людей. Як зазначив Смолянюк В.Ф., «в СРСР в його партійно-ідеологічній, законодавчій, державно-управлінській, воєнно-політичній, науково-освітній та інших важливих сферах термін „національна безпека” (як і „радянська нація”) не вживався» [14]. Такий же підхід застосовувався і з початку незалежності України, будучи науково необґрунтованим та історично викривленим.

Як проаналізовано науковцями, «переосмислення категорії «національності» активізувалося після 2014, коли російська агресія спонукала більшість українських громадян ідентифікувати себе як українців» [4].

К. Ю Галушко вказав, що «політична (громадянська) нація – суверенна спільнота громадян певної держави, незалежно від етнічного походження; синонім – «держава-нація». Це значення поняття «нація» сформувалося й усталалося наприкінці 18 – у середині 19 ст. в США та тих державах Західної Європи, яким був властивий відносний збіг етнічних і державних кордонів, а поширення ідеології модерного націоналізму хронологічно збігалось із процесами широкої демократизації» [3].

Цілком виправданим є запропонований Смолянюком В. Ф. «поділ процесу забезпечення національної безпеки України на етапи: 1991–2014 р. (імітаційний) та після 2014 р. (сутнісний)» [14]. Варто зазначити, що період був не так імітаційним, як суто формальним, коли процес забезпечення національної безпеки закінчувався на етапі прийняття нормативно-правових актів без будь-яких подальшого фактичного втілення сформованих у них принципів та імплементації відповідних правових норм.

Висновки. Реалізація безпеки на час війни кардинально змінила ієрархію інтересів, які підлягають захисту, що насамперед вбачається із законодавчого визначення «національної безпеки України». Якщо раніше законодавець дотримується пріоритету інтересів і прав людини, потім суспільства і держави, то зараз ми бачимо тенденцію робити наголос саме на інтересах держави. Вважаємо це досить тривожним знаком. На практиці цілком очевидним є те, що роль кожного окремо взятого громадянина у забезпеченні національної безпеки була і залишається беззаперечною. Доказом цього є роль, що відіграли добровольці, волонтери, пересічні українці, які безпосередньо взяли на себе відповідальність за національну безпеку України, усвідомлюючи всю значимість ризиків. Саме науковці досліджуючи проблематику національної безпеки України в історичному аспекті, вивчаючи процес її становлення та подальшої реалізації, можуть домогтися зміни дефініції «національна безпека України» у відповідному законодавчому акті з вказівкою

на захищеність насамперед людини, що усуне юридичну колізію та сприятиме ефективному впровадженню положень закону.

Отже, в історичному контексті національну безпеку України як інструмент збереження державності можна розглядати у двох площинах. Так, до початку російської агресії проти України, проблема здійснення національної безпеки полягала у формальному підході до досягнення цілей безпеки. Як наслідок, національна безпека не змогла стати ефективним інструментом у збереженні державності та всього спектру правових цінностей. З іншого боку, з початком війни законодавцем було ухвалено рішення прийняти новий закон, у якому при регулюванні відповідних правовідносин використовується інший підхід до визначення національних цінностей з перенесенням акценту з людини на державу, що вбачається вже з самого визначення «національна безпека України». Така позиція безсумнівно не сприяє досягненню мети, яка стоїть перед національною безпекою, повинна бути переглянута з врахуванням відповідних зауважень, які науковцями були зроблені неодноразово.

Список використаних джерел

1. Аналіз Закону України «Про національну безпеку України». Українська гельсінська спілка з прав людини. 2018. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/analiz-zakonu-ukrajiny-pro-natsionalnu-bezpeku-ukrajiny/> (дата звернення: 29.05.2024)
2. Богдагнович В. Ю., Воронович Б. О., Марко Є. І. Інформаційна безпека як основа воєнної безпеки держави та суспільства. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2018. № 3 (64). URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/view/168924> (дата звернення: 29.05.2024)
3. Галушко К. Ю. *Нація : Енциклопедія історії України: Т. 7 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2010. 728 с.* URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Natsiia> (дата звернення: 29.05.2024)
4. *Енциклопедія історії України: Додатковий том / Редкол.: В. А. Смолій (голова редкол.), Г. В. Боряк (заст. голови), Я. В. Верменич, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський, В. М. Даниленко, Л. О. Зашкільняк, С. В. Кульчицький (заст. голови), О. Є. Лисенко, О. П. Реєнт, О. С. Рубльов (відп. секр.), О. П. Толочко, О. А. Удод, Л. Д. Якубова, О. В. Ясь. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2021. 773 с.* URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016509> (дата звернення: 13.05.2024)
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення: 18.09.2024).
6. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.09.2024).
7. Куц Г. М. Концептуалізація понять «Національна безпека» і «державна безпека» у політико-правовому дискурсі. *Сучасне суспільство*. 2020. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d693f8d-76d2-44b8-80e0-6c4cab0ae2d6/content> (дата звернення: 18.09.2024)
8. *Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : Монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. 2021.* URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19732/1/NBSTMZ.pdf>.
9. Павленко Д. Г., Семенюк Ю. В., Лисецький Ю. М. *Національна Безпека: поняття, складники, чинники впливу. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021.* URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/19.pdf.
10. *Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України № 3/97-ВР від 16.01.1997. р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed20010211#Text> (дата звернення: 18.09.2024).
11. *Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 18.09.2024).
12. *Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 18.09.2024).
13. Рябовол Л. Т. *Національна безпека України : структурно-функціональний аналіз. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. 2020.* URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/4.pdf> (дата звернення: 18.09.2024).

14. Смолянук В. Ф. Національна безпека незалежної України: осягнення сутності. *Політичні дослідження*. 2021. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smoliانيuk_natsionalna.pdf (дата звернення: 18.09.2024).
15. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 18.09.2024).
16. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис*. 2023. URL: <https://jphcdnu.donnu.edu.ua/article/view/14914/14817> (дата звернення: 18.09.2024).
17. Устименко Б. Підготовка стратегічних документів у сфері національної безпеки України в умовах російської агресії: обрані аспекти. *Чорноморська безпека*. 2023. URL: <https://geostrategy.org.ua/media/statti/pidgotovka-strategichnyh-dokumentiv-u-sferi-nacionalnoyi-bezpeky-ukrayiny-v-umovah-rosiyskoyi-agresiyi-obrani-aspekty>.

References

1. *Analiz Zakonu Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» [Analysis of the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine»]*. (2018) Ukrainka helsinska spilka z prav liudyny – Ukrainian Helsinki Human Rights Union. Retrieved from <https://www.helsinki.org.ua/articles/analiz-zakonu-ukrajiny-pro-natsionalnu-bezpeku-ukrajiny/> [in Ukrainian]
2. Bohdahnovych, V. Yu., Voronovych, B. O & Marko, Ye. I. (2018). Informatsiina bezpeka yak osnova voiennoi bezpeky derzhavy ta suspilstva [Information security as a basis for military security of the company]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho – Collection of the scientific papers of the Centre for Military and Strategic Studies of the Ivan Cherniakhovskyi National Defence University of Ukraine*. Retrieved from <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/168924> [in Ukrainian]
3. Halushko, K. Yu. (2010). Natsiia [Nation]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopaedia of the History of Ukraine*, (7). Natsionalna Akademiia Nauk Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Retrieved from <http://www.history.org.ua/?termin=Natsiia> [in Ukrainian]
4. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Dodatkovyi tom [Encyclopedia of the History of Ukraine: Supplementary volume]*. V. A. Smolii (Eds.), Natsionalna Akademiia Nauk Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy – The National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of history of Ukraine. Kyiv : Naukova dumka. Retrieved from <http://resource.history.org.ua/item/0016509> [in Ukrainian]
5. *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsiiia z prav liudyny) [The European Convention on Human Rights (with protocols)]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian]
6. *Konstytsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*: Zakon Ukrainy – Law of Ukraine. № 254k/96-VR vid 28.06.1996r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
7. Kuts, H. M. (2020). Kontseptualizatsiia poniat «Natsionalna bezpeka» i «derzhavna bezpeka» u polityko-pravovomu dyskursi [Conceptualization of the concepts of «national security» and «state security» in the political and legal discourse]. *Suchasne suspilstvo – The modern society*. Retrieved from <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d693f8d-76d2-44b8-80e0-6c4cab0ae2d6/content> [in Ukrainian]
8. *Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady [National Security: Worldview, Theoretical and Methodological Foundations]* (2021): Monohrafiia / za zah. red. O. P. Dzobania (Eds.). Retrieved from <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19732/1/NBSTMZ.pdf> [in Ukrainian]
9. Pavlenko, D. H., Semeniuk, Yu. V., Lysetskyi, Yu. M. (2021). Natsionalna Bezpeka: poniattia, skladnyky, chynnyky vplyvu [National security: concept, elements, influencing factors]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriiia: Derzhavne upravlinnia – Scientific Notes of Vernadskyi National University. Series: Public Administration*. Retrieved from https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/19.pdf [in Ukrainian]
10. *Pro Kontseptsiuu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the Concept (Fundamentals of State Policy) of National Security of Ukraine]*: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy – Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine. № 3/97-VR vid 16.01.1997. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed20010211#Text> [in Ukrainian]

11. *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy – Law of Ukraine.* № 2469-VIII vid 21.06.2018 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian]
12. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the foundations of national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy – Law of Ukraine.* № 964-IV vid 19.06.2003 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> [in Ukrainian]
13. Riabovol, L. T. (2020). Natsionalna bezpeka Ukrainy: strukturno-funktsionalnyi analiz [National security of Ukraine: structural and functional analysis]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia – Bulletin of the Alfred Nobel University.* Retrieved from <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/4.pdf> [in Ukrainian]
14. Smolianiuk, V. F. (2021). Natsionalna bezpeka nezaleznoi Ukrainy: osiahnennia sutnosti. [National security of independent Ukraine: comprehension of the essence]. *Politychni doslidzhennia – The political research.* Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/smolianiuk_natsionalna.pdf [in Ukrainian]
15. *Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [National Security Strategy of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy – Decree of the President of Ukraine.* № 392/2020 vid 14.09.2020 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [in Ukrainian].
16. Turchenko, O. H. & Hrutsenko Yu. I. (2023). Natsionalna bezpeka i derzhavna bezpeka: polivariantnist vyznachennia ta spivvidnoshennia [National security and state security: multivariate definition and relationship]. *Pravnychi chasopys – Legal journal.* Retrieved from <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/14914/14817> [in Ukrainian]
17. Ustymenko, B. (2023). Pidhotovka stratehichnykh dokumentiv u sferi natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii: obrani aspekty [Preparation of Strategic Documents in the Sphere of National Security of Ukraine in the Context of Russian Aggression: Selected Aspects]. *Chornomorska bezpeka – Black Sea Security.* Retrieved from <https://geostrategy.org.ua/media/statti/pidgotovka-strategichnyh-dokumentiv-u-sferi-natsionalnoyi-bezpeky-ukrayiny-v-umovah-rosiyskoyi-agresiyi-obrani-aspekty> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 10.06.2024